

Rozšiřování Evropské unie jako nástroj transformace srbsko-kosovského konfliktu po roce 2008

TEREZA MAROŠKOVÁ

The EU Enlargement as a Tool for the Transformation of the Serbia-Kosovo Conflict After 2008

Abstract: The objective of this paper is to analyse the impact and influence of the EU on the Serbia-Kosovo conflict after 2008 via the Serbian integration process. The author employs the analytical framework for studying the impact of the European integration and association on border conflicts. According to this framework, the impact of the EU on the conflict was both direct and indirect. The indirect impact was present in the pro-European orientation of the governments after 2008. But conditionality, as a direct tool, proved essential for the conflict transformation. The EU has used various phases of the integration process as rewards for progress in the dialogue between Serbia and Kosovo to de-escalate the conflict. This confirms that the enlargement policy is the most effective foreign policy tool that the EU has at its disposal.

Keywords: Serbia, Kosovo, EU, conditionality, conflict, transformative power.

Oblast bývalé Jugoslávie je pro Evropskou unii (EU) připomínkou neschopnosti řešit konflikty ve své bezprostřední blízkosti. Její rozpad v letech 1991–1995 ukázal, že Evropa, potažmo ES/EU, nedisponovala adekvátními mechanismy, jak konflikty na svých hranicích ovlivnit. Unie na neúspěch reagovala zavedením Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP) a balkánskému poloostrovu začala věnovat vyšší pozornost i v rámci politiky regionálního přístupu. Přesto v roce 1998 propukl ozbrojený konflikt v Kosovu, který byl ukončen až intervencí NATO v roce 1999. Problematickým se stal nedořešený konečný status Kosova, který vedl k unilaterálnímu vyhlášení kosovské nezávislosti v únoru 2008. Ačkoliv šlo o krok, který mohl konflikt vyostřit, stal se rok 2008 naopak počátkem deeskalace. Do konfliktu se aktivně zapojila EU, která do Kosova vyslala misi EULEX a nabídla Srbsku podpis odkládané Smlouvy o stabilizaci a přidružení (*Stabilisation and Association Agreement – SAA*), čímž započala jeho přístupový proces. Dle Jeleny Obradović-Wochnikové a Alexandra Wochnika však „*Srbsko, zdá se, nedokázalo europeizovat svou politiku vůči Kosovu, tedy normalizovat vztah tak, aby umožňoval přijetí [do EU]*“ (Wochnik – Wochnik 2012: 1158). Jak nicméně ukázalo dosažení dohody mezi Srbskem a Kosovem v roce 2013 a otevření srbských přístupových rozhovorů v roce 2016, toto tvrzení je nutné revidovat.

Cílem tohoto článku je analyzovat vliv EU na průběh srbsko-kosovského konfliktu po roce 2008 v rámci procesu integrace Srbska do EU. Jde o případovou studii, která odpovídá na následující výzkumnou otázku: Jak EU ovlivnila integraci Srbska průběh srbsko-kosovského konfliktu? Článek se zaměřuje výhradně na integrační proces Srbska, protože

tato země je v pokročilejším stadiu integrace, a proto můžeme očekávat vyšší vliv EU prostřednictvím integračního procesu. Přesto nelze vliv EU na kosovskou stranu podceňovat a dosažené výsledky je třeba chápat jako výsledek spolupráce obou stran konfliktu. Autorka chce tímto příspěvkem nejen ukázat, že integračním procesem Srbska EU konflikt transformovala, ale v obecnější rovině na příkladu srbsko-kosovského konfliktu poukázat na to, že EU může v rámci procesu rozšiřování působit na konflikty ve svém sousedství. To podporuje tvrzení, že politika rozšiřování je nejsilnějším zahraničněpolitickým nástrojem Evropské unie (viz kupříkladu Sedelmeier 2010a: 403).

Text je rozčleněn do dvou hlavních oddílů: části teoretické a části analytické. Teoretická část vychází především z textů Thomase Dieze, Stephana Stettera a Mathiase Alberta (2004, 2006). Ti přicházejí s vlastním teoreticko-metodologickým uchopením působení EU na konflikty čtyřmi cestami vlivu. Jejich klasifikaci vlivu EU na konflikty autorka tohoto článku částečně rozšiřuje o poznatky týkající se kondicionality, která se překrývá s první cestou vlivu podle Dieze, Stettera a Alberta. Proto je text v širší teoretické rovině postaven rovněž na textech Franka Schimmelfenniga a Ulricha Sedelmeira, kteří se zabývají vlivem EU na nečlenské státy (Schimmelfennig – Sedelmeier 2004, 2005a, 2005b). Pro zjištění, zda byl vliv EU na konflikt pozitivní, či negativní, využívají Diez, Stetter a Albert model stupňů konfliktu založený na principu sekuritizace. Sekuritizační model je pro účely práce nahrazen tradičnějším eskalačním a deeskalačním modelem konfliktu (Ramsbotham – Woodhouse – Miall 2011: 12–13). Druhá část článku využívá naznačený teoretický rámec pro hledání odpovědi na výzkumnou otázku. Postup je strukturován do čtyř kroků. V první řadě je nutné určit, v jakém stupni se srbsko-kosovský konflikt nacházel na počátku sledovaného období, tedy v roce 2008. Proto první oddíl této části krátce shrnuje průběh srbsko-kosovského konfliktu a identifikuje jeho jednotlivá stadia. Toto období začíná nástupem Slobodana Miloševiče k moci v roce 1987 a končí vyhlášením nezávislosti Kosova v roce 2008. Následně se druhá část článku zaměřuje na analýzu cest vlivu EU na srbsko-kosovský konflikt po roce 2008. Třetí oddíl usiluje o kontrolu, zdali nebyla transformace konfliktu zapříčiněna působením jiné proměnné nežli procesem přiblížování k EU. Poslední, čtvrtý oddíl se zaměří na potenciální rizika, která byla při analýze vlivu EU na konflikt zjištěna.

TRANSFORMATIVNÍ SÍLA EU A VLIV INTEGRACE NA KONFLIKTY

Politika rozšiřování začala být po úspěšném východním rozšíření považována za nejsilnější zahraničněpolitický nástroj, kterým může EU ovlivňovat své blízké okolí (Sedelmeier 2010a: 403). V případě EU můžeme krom klasické dichotomie *soft power* a *hard power* hovořit o třetím typu síly, o takzvané transformativní síle (*transformative power*). Ta je spojena s procesem rozšiřování a speciálních vztahů se třetími zeměmi (Tiersky 2010: 8). Státy usilující o vstup do EU či alespoň o blízkou spolupráci jsou motivovány budoucími zisky plynoucími z evropské integrace, a proto plní požadavky kladené ze strany EU. Díky atraktivitě členství či spolupráce je EU schopna tyto státy transformovat na základě vlastních požadavků. Milana Anna Vachudova (2005) toto působení označuje aktivním a pasivním působením EU. Pasivní působení je atraktivita či „magnetismus“ členství pro státy mimo Evropskou unii. Aktivní působení jsou specifická kritéria členství určená unií, která státy před vstupem musejí splnit (Vachudova 2005, citováno dle Haugton 2007: 236).

Přejímání norem a pravidel stanovených EU je často označováno za proces europeizace, při němž se podle Tanji Börzelové „domácí oblasti politiky stávají stále více předmětem evropského politického rozhodování“ (Börzel 1999: 574). Autorka tohoto článku však zastává názor, že v nejobecnější rovině lze europeizaci chápat jako jakoukoliv změnu vzniklou působením EU. K té nedochází pouze u členských států, ale proces europeizace sledujeme i ve třetích zemích (Schimmelfennig 2009: 5). Frank Schimmelfennig a Ulrich Sedelmeier (2004, 2005a) rozlišují dva základní mechanismy europeizace v kandidátských státech.

Prvním je princip kondicionality. Ta vychází z racionalismu a je založena na logice důsledků. Jednání aktérů je motivováno snahou maximalizovat svůj užitek. Evropská unie se proto snaží aktéry k přijetí svých požadavků motivovat poskytováním odměn, mezi nimiž je nejvyšší formou členství v EU. Pokud stát nesplní stanovené požadavky, může jej EU potrestat odebráním či odepřením odměny. Kondicionalita je proto také označována jako metoda *carrot and stick*. Spojuje v sobě pozitivní a negativní motivaci ve formě odměn a trestu.

Druhým mechanismem je proces socializace. Ten vychází z teorie konstruktivismu a je založen na logice vhodnosti (*logic of appropriateness*). Pro státy řídicí se touto logikou není směrodatné, jaké materiální zisky jim integrace přinese. Primární je soulad mezi jejich přesvědčením a pravidly EU. Státy se proto orientují podle sdílených identit, hodnot a norem a „přijímají pravidla EU, pokud jsou přesvědčeny o jejich legitimitě“ (Schimmelfennig – Sedelmeier 2005b: 109). Efektivita socializace přirozeně závisí především na legitimitě požadavků EU a na míře identifikace s EU.

Mechanismy kondicionality a socializace jsou považovány za převažující vysvětlení vlivu EU na nečlenské státy. Sedelmeier (2011: 10) upozorňuje na to, že některé studie (Kelley 2004; Bauer et al. 2003) srovnávají efektivitu obou principů. Autorka tohoto článku se přiklání k názoru Schimmelfenniga a Sedelmeiera (2004: 671), že tyto dva principy se vzájemně nevylučují. Mohou si zčásti konkurovat, ale částečně se také mohou vzájemně doplňovat. To potvrzuje i Heather Grabbeová (2014: 44). Ta za společné působení socializace a kondicionality považuje pevné dodržování pravidel EU novými členskými státy po roce 2004, které bylo dokonce vyšší než u ostatních zemí EU.

Řada výzkumů v oblasti europeizace nečlenských států se zabývala například jejich demokracizací (Grabbe 2001; Dimitrova – Pridham 2004; Schimmelfennig – Sedelmeier 2004; Sedelmeier 2010b) či vlivem integrace na stranický systém (Ladrech 2002). Méně rozšířeným výzkumným tématem je vliv EU na konflikty, ačkoliv je v případě západního Balkánu s řadou nevyřešených sporů velmi významné. Vlivem EU na secesionistické konflikty se zabýval tým výzkumníků, který své závěry publikoval v knize *Europeanization and Conflict Resolution: Cases from the European Periphery* (Coppieters et al. 2004). Ti přicházejí se třemi možnostmi, jak může EU na konflikt působit. Unie buď slouží jako rámec pro řešení sporů, nebo konflikt ovlivňuje mechanismy kondicionality či socializace. Dále se této problematice věnoval projekt Birminghamské univerzity *EUBorderconf*, který zkoumal vliv EU na hraniční konflikty. Výzkumníci zapojení do tohoto projektu, Thomas Diez, Mathias Stetter a Stephan Albert, předpokládají, že EU dokáže ovlivňovat konflikty nejen mezi členskými státy, ale i procesem integrace a přidružení (Diez – Stetter – Albert 2004: 3). V tomto smyslu také autoři přišli se zmíněnou klasifikací čtyř cest vlivu (*pathways*) unie na konflikty, na níž tato práce staví.

Tyto čtyři cesty vlivu jsou charakterizovány pomocí dvou hlavních dimenzí. První dimenze určuje, zda je vliv EU přímý, či nepřímý. Rozdíl mezi těmito koncepty je představován jako rozdíl mezi vlivem řízeným aktérem (*actor-driven*) a vlivem strukturálním (*structural*). Sami autoři však uvádějí, že toto rozlišení není úplně přesné (Tamtéž: 19). Zde se jeví jako výstižné dělení Vachudové (2005) na aktivní a pasivní působení EU. Proto tato práce chápe přímý vliv EU jako vědomé a záměrné působení EU na konflikt. Proti tomu nepřímý vliv pojímá ve smyslu pasivního působení jako magnetismus EU, jinými slovy, ke změnám dochází pouhou existencí EU, které se ostatní aktéři přizpůsobují. Tento vliv tedy vzniká nezáměrně a nevědomě. Druhá dimenze odlišuje, zda je vliv omezen na politické elity, či společnost jako celek. Částečně se tato klasifikace překrývá s představenými koncepty kondicionality a socializace, ale nabízí širší spektrum možností působení EU.

Thomas Diez, Stephan Stetter a Mathias Albert pojímají první z cest vlivu, takzvaný obligatorní vliv (*compulsory impact*), jako přímé působení EU na elity, jímž se jeden z aktérů snaží přímou interakcí donutit nebo zlákat druhého ke změně pozice. K tomu využívá

principu odměn ve smyslu kondicionality (Diez – Stetter – Albert 2004: 16). Odměny mají různou podobu. Může například jít o podpis obchodních smluv, smluv o spolupráci, různé formy přidružení či jednotlivá stadia integračního procesu. Motivací může být i vízová liberalizace či poskytování finanční pomoci (Schimmelfennig – Sedelmeier 2004: 671). Nejvyšší odměnou je členství v EU. Efektivitu kondicionality či obligatorního vlivu ovlivňuje řada faktorů, primárně však kalkulace zisku ze strany aktérů ve vztahu k velikosti a rychlosti odměny či jasnosti podmínek (Sedelmeier 2011: 12–15). Roli může hrát i existence jiné alternativy nabízející ekonomické a politické zisky s nižšími či nulovými náklady nebo role transnárodních sítí (Kubicek 2004: 18). Někteří autoři (například Elbasani 2013: 9–13) přidávají k těmto faktorům i specifika západobalkánských států. Obligatorní vliv však má své limity, protože jeho působení je omezeno pouze na státy před dovršením formálního členství. Následně pro stát již neexistují odměny ani tresty, které by EU mohla využívat. Proto je klíčové zajistit, aby státy dostaly závazkům před přijetím do EU (Grabbe 2014: 43; Schimmelfennig – Börzel 2017: 279). K podobným zjištěním dochází Haywardová (2004: 5–6) i v případě severoirského konfliktu, kde nebyla obligatorní cesta použita vůbec, protože EU vydala první přímé stanovisko ke konfliktu v Severním Irsku až v době, kdy Velká Británie již byla členem ES. Podobně v případě kyperského konfliktu byl účinek obligatorní cesty pouze dočasný, jak dokládá odmítnutí Annanova plánu řeckou částí ostrova v roce 2004 (Demetriou 2004: 13–16). Schimmelfennig a Börzelová (2017) dále dokládají, že změny provedené na základě kondicionality nejsou nezvratné. K reverzi dochází obzvláště v oblastech, které nejsou součástí *acquis* a nejsou po státech vymahatelné. Stejně jako u kondicionality stát v případě obligatorní cesty pouze upravuje své strategické chování v závislosti na maximalizaci užítku. Nedochází však ke změně identity, hodnot či norem, které předpokládá proces socializace. Efekt je pouze krátkodobý, i když může za určitých podmínek vést k hlubším změnám socializací (Diez – Stetter – Albert 2006: 572).

Druhou z cest vlivu je vliv aktivující (*enabling impact*), který je nepřímým a nezáměrným působením EU na elity. Tento druh vlivu se projevuje socializací politických elit ve smyslu evropského diskurzu, což může vést k umírnění konfliktu. Nedochází však k jeho kompletní transformaci, protože se společnost nesocializuje jako celek (Diez – Stetter – Albert 2004: 17). Cesta aktivujícího vlivu umožňuje politickým aktérům obhájit kroky, které by byly jinak považovány za nelegitimní. Části společnosti, které preferují mírové řešení konfliktu, jsou často marginalizovány a sama veřejnost tlačí politické elity k sekuritizaci konfliktu. Evropská unie poskytuje elitám a společnosti společný bod, který elity mohou využít pro podpoření svých cílů a delegitimovat převládající domácí pozici (Diez – Stetter – Albert 2006: 573). To se projevilo v případě severoirského konfliktu. Zde se EU stala inspirací pro politiku sociálnědemokratické strany v Severním Irsku, jež byla klíčová pro dosažení Velkopáteční dohody (Hayward 2004: 7).

Spojovací vliv EU (*connective impact*) autoři definují jako přímý vliv EU na společnost. Jde o „*politiky, jimiž EU přímo přistupuje k sociálním aktérům a aktivitám v konfliktní oblasti, především k těm, kteří jsou považováni za možné agenty úspěšné transformace konfliktu*“ (Diez – Stetter – Albert 2004: 17). Evropská unie podporuje kontakty mezi stranami konfliktu přímou finanční podporou společných aktivit. Kontakt má vést ke vzniku širší společenské sítě vztahů a podpořit změnu identity společnosti (Diez – Stetter – Albert 2006: 573). Unie touto cestou může obejít nepřizpůsobivé politické elity a snažit se konflikt transformovat přímým působením na společnost (Diez – Stetter – Albert 2004: 17). Příkladem je program Interreg, určený k přeshraniční spolupráci členských i nečlenských států EU. Spojovací vliv prostřednictvím tohoto programu byl pozorován v případě Ruska (Diez – Stetter – Albert 2006: 573), Severního Irsku (Hayward 2004) či Řecka s Tureckem (Rumelili 2004). Spojovací cesta není vázána pouze na programy. Demetriou (2004: 23) označuje za případ spojovací cesty i působení Turecko-kyperské obchodní komory (*Turkish Cypriot Chamber of Commerce*) v kyperském konfliktu.

Nejefektivnější cestou pro transformaci konfliktu je konstruktivní vliv (*constructive impact*), jímž se EU snaží podpořit rekonstrukci identity tak, aby vedla k mírovým vztahům mezi konfliktními společnostmi (Diez – Stetter – Albert 2004: 17). To může vést ke skutečnému řešení konfliktu, jelikož již nebudou artikulovány neslučitelné pozice jednotlivých stran (Diez – Stetter – Albert 2006: 574). Tato cesta vlivu se tak nejvíce přibližuje konceptu socializace, protože jsou dotčeny normy, hodnoty a identita společnosti. Protože jde o nepřímý vliv, EU sehrává jen symbolickou roli. Slovy Olgy Demetriou: „*EU se stává spíše abstraktním konstruktorem než konkrétním aktérem [...]. [...] konstruktivní vliv může být viděn tam, kde jsou konstrukty EU či Evropa spojeny s jinými koncepty jako demokracie, hodnoty, právo, mír nebo principy*“ (Demetriou 2004: 26).

Zde popsané čtyři cesty vlivu EU na konflikty jsou pro přehlednost shrnuty v následujícím schématu.

Schéma č. 1
Cesty vlivu EU na konflikty

		Přístup EU (dimenze 1)	
		Přímý	Nepřímý
Cíl vlivu (dimenze 2)	<i>Elity</i>	(1) Obligatorní vliv (<i>compulsory impact</i>)	(2) Aktivizující vliv (<i>enabling impact</i>)
	<i>Společnost</i>	(3) Spojovací vliv (<i>connective impact</i>)	(4) Konstruktivní vliv (<i>constructive impact</i>)

Zdroj: Diez – Stetter – Alber 2006: 572.

Podobně jako Schimmelfennig a Sedelmeier (2004: 671) nepovažují autoři možné cesty vlivu EU na konflikty za vzájemně se vylučující, ale spíše se překrývající. Jednotlivé cesty se nevyskytují izolovaně, spíše můžeme pozorovat působení EU několika cestami současně, čímž dochází navíc k jejich vzájemnému posilování (Diez – Stetter – Albert 2006: 575).

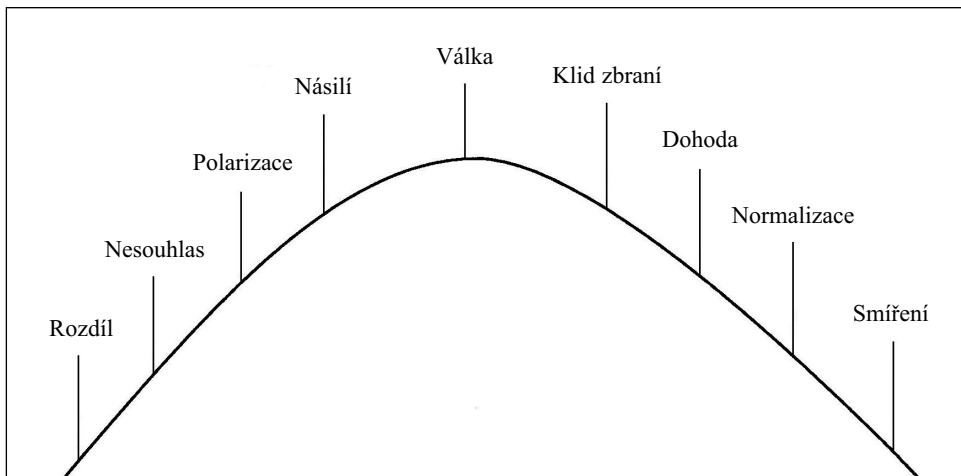
Negativní či pozitivní působení Evropské unie Diez, Stetter a Albert operacionalizují pomocí modelu stupňů konfliktu, který vychází z konceptu sekuritizace. V tomto pojetí není podstatná objektivní existence hrozby, ale zda je tato skutečnost jako hrozba subjektivně společností přijímána. Označení jevu za hrozbu není samo o sobě dostatečné (jde pouze o sekuritizační krok). Záležitost se stává hrozbou (je sekuritizována), pouze pokud ji společnost jako hrozbu přijme (Buzan – Wæver – de Wilde 1998: 25). Sekuritizaci sledují Diez, Stetter a Albert pomocí modelu stupňů konfliktu, který je velice fluidní a dynamický (Diez – Stetter – Albert 2004: 9). Jednotlivá stadia konfliktu od sebe nejsou oddělena, ale spíše se překrývají. Nelze tedy určit, v jakém stupni se v danou chvíli konflikt nachází. Proto je vhodnější si jej představovat jako kluzký svah, po kterém se konflikt v čase pohybuje, než jako model s jednotlivými stadii (Diez – Stetter – Albert 2004: 9).

Sekuritizační model stupňů konfliktu byl v této práci nahrazen tradičnějším eskalačním a deeskalačním modelem stupňů konfliktu (Ramsbotham – Woodhouse – Miall 2011: 12–13). Tento model je autorkou považován za vhodnější ze tří důvodů. Předně jde o tradičnější a častěji používaný způsob zkoumání průběhu konfliktu. Pracuje s poměrně jasnými termíny pro jednotlivá stadia konfliktu (klid zbraní, dohoda), které jsou navíc oproti sekuritizačnímu modelu od sebe odděleny a lze je snadněji odlišit. Dalším důvodem je

snazší použití v praxi. Původní model pracující s konceptem sekuritizace je zaměřen na subjektivní vnímání konfliktu jeho aktéry a komunikaci provázající konflikt. To představuje náročný úkol, jak tento proces sledovat. Model eskalace a deeskalace konfliktu se naopak zaměřuje na stadia konfliktu, která jsou snadněji pozorovatelná. Posledním důvodem je vyšší variabilita stupňů konfliktu. Původní model je tvořen pouze čtyřmi vzájemně se prolínajícími stupni, v němž je možné pozorovat pouze pohyb na škále mezi nejvyšším a nejnižším stupněm konfliktu. Eskalační a deeskalační model je tvořen devíti stupni. Díky tomu může zachytit více událostí, které jsou pro průběh konfliktu zásadní. Změnou modelů nedochází ke změně operacionalizace pozitivního a negativního vlivu na konflikt. I nadále je vliv EU na konflikt identifikován na základě posunů na modelu stupňů konfliktu.

Eskalační a deeskalační model má podobu Gaussovy křivky. Eskalační strana konfliktu je tvořena pěti stupni. Nejnižším stupněm je rozdíl, který může přerůst do nesouhlasu. Následuje třetí stupeň polarizace, na němž vznikají dvě antagonistické strany a konflikt se manifestuje. Konflikt dále kulminuje do přímého násilí a končí nejvyšším stupněm, válkou. Pojem války v použitém modelu autoři jasně nedefinují. Autorce proto pro operacionalizaci tohoto stupně konfliktu poslouží kvalitativní definice války podle projektu Hamburské univerzity *Arbeitsgemeinschaft Kriegsursachenforschung* (viz AKUF 2018).¹ Ten definuje válku na základě tří kritérií: a) účast dvou nebo více ozbrojených sil, které jsou přinejmenším na jedné straně pravidelnými ozbrojenými silami; b) alespoň minimálně centralizovaná organizace na každé z bojujících stran; c) kontinuita probíhajících ozbrojených operací (AKUF). Deeskalační stranu tvoří fáze klidu zbraní a dále fáze dohody, normalizace a konečná fáze usmíření (Ramsbotham – Woodhouse – Miall 2011: 13). Tento model je graficky představen v následujícím schématu.

Schéma č. 2
Eskalační a deeskalační model stupňů konfliktu

Zdroj: Ramsbotham – Woodhouse – Miall 2011: 13.

Eskalace či deeskalace konfliktu může být vysvětlena i jinými proměnnými, které na konflikt působí. Diez, Stetter a Albert (2006: 570–571) definují tři alternativní faktory, které mohou konflikty ovlivnit. V první řadě jde o zapojení jiných mezinárodních aktérů jako třetí strany konfliktu, například OSN, NATO či USA. Druhým možným faktorem je integrace do jiné mezinárodní organizace souběžně se vstupem do EU. Diez, Stetter a Albert uvádějí vstup do NATO, který doprovázel integrační proces středo- a východoevropských států do unie. Mohou to však být i jiné organizace, například Rada Evropy či

OBSE. Poslední proměnnou, která může působit na transformaci konfliktu společně s integračním procesem, je demokratizace kandidátských států. Tuto proměnnou nelze podle autorů jasně oddělit od probíhající integrace, zvláště po zavedení kodaňských kritérií, podle nichž je demokratizace kandidátských států nutnou podmínkou vstupu. Na druhou stranu autoři uvádějí, že „*demokratizace se sama o sobě nezdá dostatečnou podmínkou [...]. Některé studie dokonce naznačují, že proces demokratizace vede k období s vyšší volatilitou konfliktu*“ (Tamtéž: 571).

Pro zjištění vlivu EU a identifikaci jednotlivých cest vlivu EU na konflikty je sledován srbský integrační proces, a to v rámci pravidelných monitorovacích zpráv a jiných dokumentů EU od roku 2008. V případě intervenujících proměnných je vliv jiného mezinárodního aktéra kontrolován jako jeho působení v rámci konfliktu především po roce 2008. V případě integrace do jiné mezinárodní organizace budeme sledovat, kdy Srbsko vstoupilo do dané mezinárodní organizace nebo jeho postoj ke vstupu do NATO. Pro měření míry demokratizace vychází autorka tohoto článku z několika indexů měřících demokracii a z jejich sledování v čase, konkrétně v období 2008–2014.

ANALÝZA VLIVU EU NA SRBSKO-KOSOVSKEHO KONFLIKT A POTENCIÁLNÍ RIZIKA DEESKALACE

Analýza proběhne v několika krocích. Nejprve zjistíme, v jakém stadiu se konflikt nacházel na počátku sledovaného období, tj. v roce 2008. Za tímto účelem identifikujeme jednotlivá stadia konfliktu na základě použitého modelu eskalace a deeskalace konfliktu. Ve druhém kroku identifikujeme cesty, jimiž EU na konflikt po roce 2008 působila. Určení cest povede ke zjištění, do jakého stadia dle eskalačního a deeskalačního modelu stupňů konfliktu se unii podařilo konflikt přenést. Na základě posunu v rámci modelu pak lze určit, zda byl vliv EU na konflikt pozitivní, či negativní. Posledním krokem je zjištění, zda pozorovaný vliv byl skutečně zapříčiněn působením EU, nebo zda byla transformace způsobena jinou proměnnou. Kontrolovány budou tři intervenující proměnné, konkrétně vliv jiného mezinárodního aktéra, integrace do jiné mezinárodní organizace a proces demokratizace.

Průběh srbsko-kosovského konfliktu do roku 2008

Přestože kosovský konflikt byl formálně poslední válkou při rozpadu Jugoslávie, paradoxně propukl dříve než konflikty ve Slovinsku, Chorvatsku a Bosně a Hercegovině. Postavení kosovských Albánců ve svazové republice Srbsko a Jugoslávie a vztah mezi srbskou a albánskou komunitou na území Kosova byly výraznými otázkami po celé trvání federace. Výrazně se však vyostřily na konci osmdesátých let s nástupem Slobodana Miloševiče. Ten postupnými kroky omezoval autonomii Kosova a posiloval postavení tamní srbské menšiny.

Hlavním politickým hnutím, které sdružovalo kosovské Albánce v průběhu devadesátých let, byla Demokratická liga Kosova (*Lidhja Demokratike e Kosovës* – LDK), která vznikla v prosinci 1989 a velmi rychle se stala natolik dominantní, že mohla být považována za všenárodní hnutí kosovských Albánců (Štěpánek 2011: 427). Demokratická liga Kosova přijala strategii nenásilného odporu vůči Miloševičovu režimu, ale Kosovo spravovala nezávisle na vládě v Bělehradu pomocí vlastních paralelních struktur (ICCK 2000: 41: 49).² Se vznikem LDK – jakožto antagonistické skupiny sjednocující kosovské Albánce a spravující Kosovo nezávisle na vládě v Bělehradu – se konflikt dostává do stadia polarizace.

Dominantní postavení LDK začalo oslabovat po podpisu Daytonské dohody. Kosovskému vedení se především nepodařilo prosadit, aby byla v rámci daytonských jednání řešena i kosovská otázka. Z pohledu Albánců navíc Daytonská dohoda odměňovala agresi Srbska uznáním srbské entity v rámci Bosny a Hercegoviny (Kubo 2010: 1144). To podkopalo strategii nenásilného odporu (Judah 2008:79). Hlavní roli v Kosovu začala

postupně přebírat polovojenská organizace Kosovské osvobozené armády (*Ushtria çlirimtare e Kosovës – UÇK*). Hlavní násilné akce vůči srbskému režimu, k nimž se veřejně přihlásila, spadají do let 1996–1997 (IICK 2000: 51). Tím se konflikt přesunul do stadia násilí.

S rostoucím počtem útoků UÇK a odvetnými akcemi ze strany srbského režimu se konflikt výrazně zintenzivnil, což způsobilo jeho přesun do stadia války. Její počátek projekt AKUF dle svých definičních kritérií datuje březnem 1998, kdy započala policejní akce s cílem potlačit UÇK v oblasti Drenice (Tamtéž: 68). V březnu 1999 následně došlo k internacionalizaci konfliktu, když byla zahájena intervence NATO s cílem zastavit akce srbských jednotek vůči civilnímu obyvatelstvu. Tato intervence přenesla konflikt do stadia klidu zbraní.

V této fázi konflikt setrval poměrně dlouhou dobu. Hlavním důvodem byla Rezoluce OSN 1244, která odkládala rozhodnutí o konečném statusu Kosova do budoucna. Zároveň rezoluce zachovávala suverenitu a územní celistvost Svazové republiky Jugoslávie (Security Council 1999: 2). Prozatím mělo být Kosovo spravováno administrativní misí UNMIK (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*), která měla napomoci Kosovu s budováním dočasných institucí pro její samosprávu. Na severu Kosova většinou obývaném Srby však přetrvávaly původní srbské instituce podporované Bělehradem, které s misí UNMIK ani s kosovskými institucemi nespolupracovaly. V roce 2004 se konflikt krátce vrátil do stadia násilí, když došlo k nepokojům mezi albánskou a srbskou komunitou. Obnovení napětí bylo připisováno nevyřešenému statusu Kosova, a tak se OSN rozhodla otevřít jednání o jeho budoucím uspořádání. Její pozice v oblasti navíc výrazně oslabila, proto OSN vyzvala jiné mezinárodní organizace, především EU, aby v rámci Kosova přejala větší odpovědnost (Ker-Lindsay – Economides 2012: 79).

První pokus o přesunutí konfliktu do stadia dohody nastal v roce 2006. V rámci dvou kol jednání v letech 2006–2007 pod záštitou OSN a později Trojky (EU, USA, Rusko) se Srbsku a Kosovu nepodařilo dosáhnout kompromisního řešení.³ Důsledkem neúspěšných snah o vyjednání budoucího statusu Kosova bylo unilaterální vyhlášení kosovské nezávislosti v únoru 2008 a setrvání konfliktu ve fázi klidu zbraní.

Cesty vlivu

Po roce 2008 se EU na žádost OSN, jejíž vliv v Kosovu upadal, rozhodla přijmout v srbsko-kosovském konfliktu výraznější roli. V souladu s rezolucí 1244 zřídila v Kosovu civilní misi Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP) EULEX. Navíc se angažovala i v rámci *International Civilian Office*, jejímž cílem byl mezinárodní dohled nad nezávislostí Kosova.⁴ Unie také na vyhlášení nezávislosti reagovala ve vztahu k Srbsku nabídkou podpisu Smlouvy o stabilizaci a přidružení. Ta byla součástí Procesu stabilizace a přidružení (*Stabilization and Association Process – SAP*), který státům západního Balkánu nabízel možnost členství v EU. Srbsko tuto dohodu začalo s EU vyjednávat již v roce 2005, ale kvůli nedostatečné spolupráci s Mezinárodním soudním tribunálem byl proces přerušen. Díky obnovení integračního procesu Srbska by se EU otevřela možnost působit na Srbsko svým nejsilnějším zahraničněpolitickým nástrojem, tedy politikou rozšiřování.

Nabídka podpisu smlouvy v kombinaci s ostatními vnitropolitickými procesy vedla k rozkolu ve vládní koalici a konání předčasných voleb v květnu 2008. Ty byly pro další vývoj v srbsko-kosovském konfliktu stěžejní. Přenesla se do nich totiž linie sporu o znovuoobnovení evropské integrace (Konitzer 2009: 142). Výsledky voleb byly důležité ve dvou ohledech. V první řadě se vítězem voleb stala proevropská volební koalice Za evropské Srbsko (ZES), která složila vládu s volební koalici stran kolem Srbské socialistické strany (SPS). Ty se dohodly na podpisu smlouvy SAA a započaly nové pro-integrační směřování Srbska. Druhou důležitou událostí byl rozpad opoziční Srbské radikální strany (SRS), která byla tradiční silně nacionalistickou stranou starého režimu.

Tomislav Nikolić založil nový subjekt, Srbskou pokrokovou stranu (SNS), která přijala pragmatičtější přístup k evropské integraci (Ramet 2010: 20), což posílilo fragmentovanou vládní koalici.

Proevropský postoj nové vlády ZES a SPS byl patrný v řadě oblastí, nejvýrazněji se projevila v obnovení spolupráce s Mezinárodním soudním tribunálem pro bývalou Jugoslávii,⁵ jejíž odmítání bylo dlouho hlavní překážkou vztahů mezi EU a Srbskem. Postoj k otázce Kosova se vláda snažila prosazovat nezávisle na evropské integraci či paralelně vůči ní, k čemuž napomáhala nejednotnost členských států ohledně kosovské nezávislosti (Lehne 2012: 6). Podle Obradovičové-Wochnikové a Wochnika (2012: 1174, 1172–1173) začalo sice Srbsko uvažovat o kosovské otázce v kontextu evropské integrace, ale ne ji plně rozvíjet. Vláda díky tomu přijala „vzrálější“ přístup vůči Kosovu a rozhodla se konflikt dále nezintenzivňovat represivní politikou či nacionalistickou rétorikou, jak bylo obvyklé v případě Miloševiče a Koštunici. V rámci této strategie se vláda rozhodla dát přezkoumat legálnost unilaterálního vyhlášení kosovské nezávislosti u Mezinárodního soudního dvora.⁶ Přestože jeho názor byl pro Srbsko nepříznivý, zavázalo se rozhodnutí respektovat. I přes „vzrálější“ přístup využívalo Srbsko všech možných prostředků, jak znesnadnit fungování Kosova na vnitropolitické i zahraniční úrovni. Odrazovalo srbské obyvatelstvo Kosova od účasti na kosovských volbách a v tamních institucích, nespolupracovalo s misí EULEX (Tamtéž: 1169) a blokovalo účast Kosova na regionálních iniciativách, například v rámci CEFTA (Deda 2009: 248).

Změnu postoje představovanou přijetím „vzrálějšího přístupu“ nové proevropské vlády v otázce Kosova lze chápat jako projev aktivizujícího vlivu EU, jímž se elity socializovaly ve smyslu evropského diskurzu a to zmírnilo konflikt (Diez – Stetter – Albert 2006: 573). Sám aktivizující vliv nedostačoval k deeskalaci konfliktu, protože nevedl k výraznému zlepšení vztahů s Kosovem. Naopak nová vláda prováděla řadu konfrontačních kroků. Přijatý proevropský diskurz byl nicméně důležitý pro transformaci konfliktu ve dvou ohledech. V první řadě otevíral Evropské unii další možnosti, jak na konflikt působit integrací Srbska. Druhým podstatným jevem bylo zachování *statu quo* konfliktu. Přestože mohlo být vyhlášení nezávislosti Kosova krokem k potenciální eskalaci konfliktu, proevropská vláda se rozhodla použít diplomatických nástrojů a konflikt dále nezintenzivňovat.

Evropská unie nemohla připustit, aby Srbsko otázku Kosova oddělovalo od probíhající evropské integrace. Podle Lehneho (2012: 12) existuje pro tento přístup několik důvodů. Zprvu jsou dobré vztahy mezi sousedními státy klíčovým aspektem rozšíření. Zadruhé si EU nechce na své území importovat další teritoriální konflikt jako v případě Kypru. Zatřetí je perspektiva členství rozšířena na všechny země západního Balkánu, a proto není v zájmu EU, aby v budoucnu Srbsko jako člen EU blokovalo vstup Kosova.⁷

Evropské unii umožnil posílit vliv na Srbsko souběh tří faktorů. Zprvu nepříznivé rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora oslabilo taktiku Srbska bránit mezinárodnímu uznávání nezávislosti Kosova (Bieber 2015: 297; Hanson 2015). Zadruhé v březnu 2011 OSN zmocnilo EU k zahájení dialogu vedoucího k normalizaci vztahů mezi Srbskem a Kosovem (Beha 2015: 106). Pozici EU v rámci dialogu posílila evropská orientace Srbska, která byla ve stejnou dobu potvrzena podáním přihlášky do EU. Unii se díky evropské aspiraci Srbska otevřela možnost spojit integrační pokrok Srbska s pokrokem v rámci dialogu (Hanson 2015; Visoka – Doyle 2016: 867). Díky této konstelaci získala EU velmi výhodnou pozici: stala se mediátorem vzájemných jednání mezi oběma subjekty, ale zároveň mohla tato jednání ovlivňovat politikou rozšíření.

Evropská unie se při nastolování agendy v rámci mediace rozhodla postupovat od méně kontroverzních otázek k politicky citlivějším tématům vzájemných vztahů.⁸ Proto nejprve v březnu 2011 iniciovala mezi oběma subjekty takzvaný technický dialog. První jednání se týkala především záležitostí technického charakteru, jako například předání katastrálních záznamů či občanského registru. S narůstající hloubkou rozhovorů se postupně

ukazovala neslučitelnost pozic obou stran ohledně statusu Kosova. To se naplno projevilo při řešení otázky celních známek (Mehteti 2016: 222), která vedla v průběhu léta a podzimu 2011 k vlně násilí v severním Kosovu obývaném Srby.⁹ Tehdy byli zraněni i dva němečtí vojáci KFOR (Bowen 2011). Právě tyto události představují podle Bassuenera a Webera (2013) radikální změnu v srbsko-kosovském dialogu. Na jejich základě se totiž EU rozhodla využít příležitosti a spoji srbský integrační proces s řešením srbsko-kosovského konfliktu v rámci dialogu za využití přísné kondicionality (podobně Mehteti 2016; Guzina – Marijan 2014; Visoka – Doyle 2016).

Pro dosahování dohod využívala EU jako odměny jednotlivé fáze integračního procesu. Nabídka členství představuje pro státy na počátku integračního procesu příliš vzdálenou odměnu. Unie proto během procesu musí užívat dočasných odměn, které jsou pro státy z krátkodobého hlediska dosažitelné. Jde například o vízovou liberalizaci, podpis dohody o přidružení či zahájení vyjednávání. Srbsku EU nabídla jako první odměnu udělení kandidátského statusu. V tomto případě Evropská rada jasně stanovila cíle, kterých mělo být v rámci dialogu dosaženo. Jednalo se o implementaci již dosažených dohod zahrnujících dohodu o společné správě hranic (*Integrated Border/Boundary Management – IBM*), která zaváděla společnou správu hraničních přechodů Jarinje a Brnjak, dále pak dosažení dohody o inkluzivní regionální spolupráci a aktivní spolupráci, tak aby mise EULEX a KFOR mohly vykonávat svůj mandát. Na základě přezkoumání plnění těchto podmínek mělo být rozhodnuto o udělení kandidátského statusu v únoru 2012 (European Council 2011: 8). Po dosažení dohody umožňující účast Kosova na regionálních iniciativách¹⁰ a přezkoumání implementace dohody IBM Evropská rada udělila Srbsku kandidátský status v březnu 2012.

Další stupeň integračního procesu, a sice otevření přístupových rozhovorů, Evropská komise ve svém názoru podmínila dalším významným pokrokem v normalizaci vztahů (European Commission 2011: 12) a konstruktivním zapojením do další fáze dialogu (European Commission 2012: 19). Vyčerpání agendy technického dialogu a především násilnosti během léta 2011 v severním Kosovu předznamenaly další směřování rozhovorů. Od února 2012 začala jednání mezi oběma subjekty probíhat na nejvyšší politické úrovni za účasti premiérů a prezidentů obou subjektů. Tato změna přinesla do dialogu značné oživení především po parlamentních volbách v Srbsku v květnu 2012 (Bieber 2015: 305). Novou vládní koalici sestavil vítěz voleb SNS s dosavadní vládní stranou SPS. Obě strany byly v minulosti silně nacionalistické a spojené s režimem prezidenta Miloševiće. Konstruktivním zapojením do dialogu chtěly potvrdit transformaci, kterou prošly po volbách 2008 (Spasojević 2016: 124). Od ledna 2013 se dialog přesunul k jedné z nejproblematičtějších otázek, k situaci v severním Kosovu, kde nadále fungovaly srbské paralelní struktury podporované vládou v Bělehradu. Ty zahrnovaly krom nemocnic a škol také obecní samosprávy, bezpečnostní složky a vlastní soudní systém (European Commission 2012: 19). Pro obě strany byla otázka severního Kosova klíčová. Kosovo nad touto oblastí nemělo kontrolu a to narušovalo územní integritu státu. Srbsko naopak stále cítilo zodpovědnost za Srby žijící na tomto území a investovalo značné finanční prostředky do zdejších paralelních institucí (Hanson 2015). V důsledku toho se v oblasti vyvinul v podstatě vlastní typ suverenity a samosprávy, nad nímž postupně začala ztrácet kontrolu i vláda v Bělehradu. Tento nedostatek kontroly z obou stran představoval zásadní ohrožení stability v oblasti. Zároveň byl ale příležitostí pro dosažení kompromisní dohody, která by umožnila oběma stranám posílit svůj vliv na tomto sporném území (Ernst 2014: 123).

Výsledkem jednání byla patnáctibodová smlouva *First agreement on principles governing the normalisation of relations*, nazývaná Bruselská smlouva a podepsaná v dubnu 2013. Jejími hlavními body jsou vytvoření Sdružení/Asociace srbských municipalit se značnou autonomií (body 1–6); zavedení jedné policejní síly v Kosovu a integrace srbských policejních složek do jednotných policejních sil (body 7–9); integrace a fungování všech soudních autorit v rámci kosovského práva (bod 10) a uspořádání komunálních

voleb v severním Kosovu pod dohledem OBSE (bod 11). Obě strany se navíc zavázaly neblokovat pokrok druhého na cestě do EU (bod 14; The Office of the Prime Minister 2013).

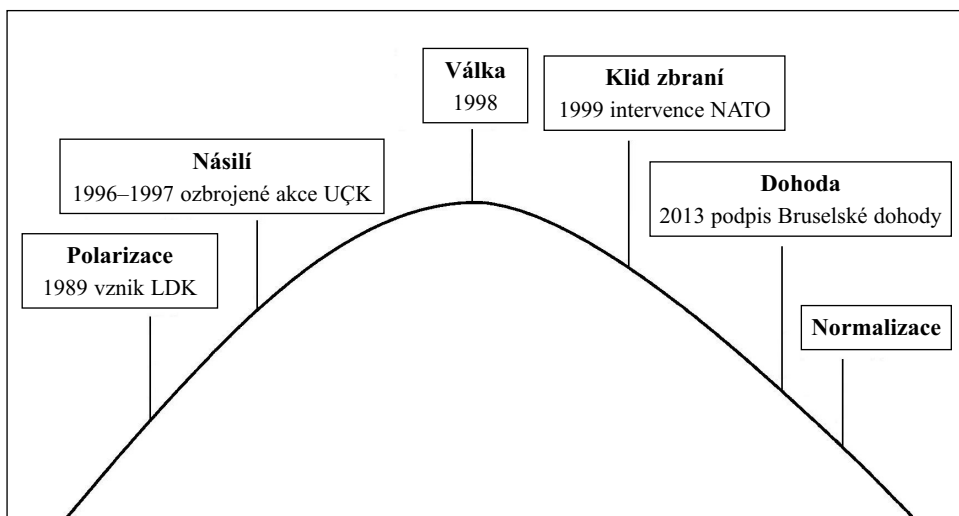
Stejně jako v případě udělení kandidátského statusu bylo po podpisu Bruselské dohody na jednání Evropské rady v červnu 2013 rozhodnuto, že vzhledem k dosaženému pokroku budou zahájeny přístupové rozhovory se Srbskem. Zároveň však Evropská komise Srbsko upozornila, že normalizace vztahů s Kosovem musí pokračovat včetně implementace veškerých dohod (European Commission 2013b: 1).

Princip kondicionality, který Evropská unie využila pro dosahování cílů v rámci dialogu mezi Kosovem a Srbskem, v němž hrála roli prostředníka, představuje dle klasifikace Dieze, Stettera a Alberta obligatorní cestu vlivu, na níž se EU snaží přímou interakcí donutit nebo zlákat druhého ke změně pozice, k čemuž využívá principu odměn. Unie změnila pozici Srbska v rámci dialogu prostřednictvím jeho integračního procesu. Stanovovala podmínky, kterých má být dosaženo, a za jejich plnění odměňovala Srbsko postupem do dalších fází integračního procesu, konkrétně udělením kandidátského statusu a otevřením přístupových rozhovorů.

Je patrné, že až přímý vliv Evropské unie byl pro dosažení dohod rozhodující. Nepřímé působení aktivizující cestou vlivu nebylo pro transformaci konfliktu dostatečné. Nová proevropská vláda však po vyhlášení nezávislosti Kosova konflikt dále nevyostřovala a proevropská orientace vlád po roce 2008 byla podstatným předpokladem pozdější transformace, protože zajišťovala plnění podmínek EU výměnou za prohlubování vzájemného vztahu v rámci obligatorní cesty vlivu. Vztah mezi aktivující a obligatorní cestou dokládá, že různé cesty vlivu se skutečně nevylučují, ale spíše překrývají. Potvrzuje to i tezi autorů, že jednotlivé cesty se nevyskytují izolovaně, ale spíše se vzájemně protínají a posilují (Diez – Stetter – Albert 2006: 575).

Schéma č. 3

Průběh srbsko-kosovského konfliktu podle eskalačního a deeskalačního modelu

Zdroj: Autorka.

Podpisem Bruselské smlouvy se srbsko-kosovský konflikt dostal z dlouhotrvající fáze klidu zbraní, která nastala po intervenci NATO v roce 1999, do fáze dohody. To v rámci použitého modelu představuje posun z vyššího stadia konfliktu do nižšího, a tudíž pozitivní působení EU.

Kontrola intervenujících proměnných

Následující část se bude zabývat alternativními vysvětleními pro transformaci srbsko-kosovského konfliktu, které stanovují Diez, Stetter a Albert: působením jiného mezinárodního aktéra, integrací do jiné mezinárodní organizace a procesem demokratizace.

V případě první proměnné se zaměříme na nejvýznamnější mezinárodní organizace, které v srbsko-kosovském konfliktu figurovaly, tedy OSN, NATO a OBSE. Vliv OSN v oblasti po roce 1999 ztlačil oslaboval. To dokládají nepokoje v roce 2004, v jejichž důsledku se OSN rozhodla zahájit jednání o budoucím statusu Kosova v roce 2006 a vyzvat jinou mezinárodní organizaci, konkrétně EU, aby převzala v Kosovu větší zodpovědnost (Ker-Lindsay – Economides 2012: 79). Jednání mezi Bělehradem a Přeštinou o budoucím statusu Kosova, která OSN zprostředkovala, dopadla neúspěchem a po unilaterálním vyhlášení samostatnosti OSN předala mandát své mise UNMIK právě Evropské unii. Mise UNMIK v Kosovu sice nadále operuje, nicméně převážnou část převzala EU. Mise UNMIK se podle Papadimitria a Petrova (2012: 758) stala pouze prázdnou skořápkou. OSN podporuje jednání mezi Srbskem a Kosovem v rámci dialogu pod záštitou EU, ale v jeho rámci nijak nevystupuje.

Mise OBSE je v Kosovu od roku 1999 na základě rezoluce 1244, která jí dávala „*hlavní úlohu v záležitostech týkajících se budování institucí a demokracie a lidských práv*“ (OSCE Permanent Council 1999). V současné době je v Kosovu zapojena v řadě aktivit od podpory lidských práv a role práva, ochrany kulturních a náboženských památek až k boji s terorismem a kyberterorismem. Mezi ně patří i „*podpora implementace dohod vycházejících z dialogu vedeného EU*“ (OSCE 2017). Mise OBSE byla přímo součástí implementace Bruselské dohody, jelikož zodpovídala za monitoring voleb do obecních zastupitelstev v listopadu 2013. Fungovala tedy spíše jako sekundární organizace spolupracující s EU.

Role NATO v srbsko-kosovském konfliktu je výraznější, protože aliance byla schopná přenést konflikt ze stadia války do stadia klidu zbraní intervencí v roce 1999. Tato fáze trvala až do dosažení Bruselské dohody v roce 2013. NATO se angažuje v oblasti v rámci mise KFOR, která měla zajistit bezpečnost v Kosovu na základě rezoluce 1244. NATO podle bývalého generálního tajemníka Anderse Fogh Rasmussena vnímá Kosovo jako příklad dobré spolupráce s EU, při níž NATO odpovídá za bezpečnost a umožňuje EU využívat svých nejsilnějších nástrojů (NATO 2013). Aliance silně podporuje dosaženou dohodu a je ochotna pomoci při její implementaci (NATO 2016). V srbsko-kosovském konfliktu hraje NATO konstruktivní úlohu po boku EU. Aliance přenesla svou intervencí konflikt do fáze klidu zbraní a připravila unii bezpečnou půdu pro její pozdější působení. Po roce 2008 byl vliv NATO komplementární k snahám Evropské unie a v reálné praxi se soustředí především na bezpečnostní dimenzi.

Další aktéři, USA a Rusko, jsou stálými členy Rady bezpečnosti OSN, kteří stojí v otázce Kosova na opačných názorových pólech. Rusko je hlavním spojencem Srbska ve snahách bránit mezinárodnímu uznávání Kosova, USA byly jedním z hlavních podporovatelů vyhlášení kosovské nezávislosti. USA se snaží podporovat evropský integrační proces a přenechat starost o Kosovo a obecně Balkán Evropské unii. Podle Rupnika (2009: 1) se mezinárodní přítomnost na Balkáně více europeizovala, což je způsobeno hlavně změnou priorit USA, které jsou nyní mimo Evropu. Dle Lehneho „*EU nepopíratelně určuje dění na Balkáně, když však dojde na obtížné kroky, pomoc USA zůstává fundamentální*“ (Lehne 2013). Tím, že Evropská unie na Balkáně zaujímá výsadní postavení, USA následují její směr a napomáhají prosazování její politiky. Vliv USA je navíc omezen hlavně na kosovskou stranu. Vztahy mezi Srbskem a USA se sice po vyhlášení nezávislosti relativně zlepšily (Woehrel 2010: 3), hlavním spojencem Srbska v kosovské otázce však zůstává Rusko.

Rusko nadále považuje Kosovo za součást Srbska. Proto je ruský vliv omezen podobně jako u USA jen na jednu stranu konfliktu. Rusko přitom uznává Evropskou unii jako

mediátora konfliktu a podporuje pokračování dialogu mezi Bělehradem a Prištinou. Podle ruského velvyslance v Srbsku Aleksandara Čepurina je především nutné dosažené dohody implementovat, k čemuž schází unii dostatek síly (B92 2016). Kvůli současnému napětí mezi Evropskou unií a Ruskem se může vliv Ruska na konflikt projevit negativně, a to možným oslabováním proevropské politiky Srbska ve prospěch spojenectví s Ruskem. Srbsko v současné době mezi oběma aktéry balancuje, nicméně zdlouhavost přístupového procesu by mohla vychýlit rovnováhu ve prospěch Ruska. Pokud by Srbsko opustilo svůj prointegrační postoj, vliv EU na konflikt by se snížil.

Vliv obou těchto mocností na srbsko-kosovský konflikt může v budoucnu vzrůst. Kosovo totiž prosazuje rozšíření dialogu o USA jako dalšího mediátora (B92 2017). Na tuto možnost reagovalo Srbsko návrhem rozšířit formát také o Rusko jako o mediátora, což již ruský prezident Putin přislíbil (TASS 2017).

Druhou intervenující proměnnou, která může působení EU na konflikt zkreslit, je integrace státu do jiné mezinárodní organizace. I v tomto případě je třeba omezit jejich výčet pouze na ty nejvýznamnější. Podle Dieze, Stettera a Alberta (2006) to jsou NATO, Rada Evropy a OBSE. Členem Rady Evropy a OBSE se Srbsko stalo v letech 2003, respektive 2000. Vztah Srbska k NATO je velmi problematický v důsledku intervence NATO v roce 1999. Přestože se Srbsko od roku 2006 účastní Partnerství pro mír, neuvažuje o vstupu do Severoatlantické aliance. Ovlivnění srbsko-kosovského konfliktu integrací do jiné mezinárodní organizace je tudíž vyloučeno.

Další proměnnou, která by mohla transformaci konfliktu ovlivnit, je demokratizace. Jak uvádějí Diez, Stetter a Albert (2006: 571), vliv této proměnné lze těžko oddělit od probíhající integrace, a to kvůli kodaňským kritériím, která považují demokratizaci země za jednu z politických podmínek pro vstup. Podle autorů se nezdá vliv demokratizace jako dostatečný pro samotnou transformaci konfliktu, v některých případech může naopak vést k jeho vyšší volatilitě.

Ani v případě srbsko-kosovského konfliktu nelze působení EU zcela očistit od vlivu demokratizace. Srbsko musí plnit politické podmínky členství v rámci kodaňských kritérií a tím se i ono musí demokratizovat. Od vlivu této proměnné můžeme působení unie očistit jen zjištěním, v jak velké míře se Srbsko demokratizuje, a tudíž jak velkou roli může tento proces hrát v transformaci konfliktu. Řada autorů (Knack 2004; Fish 2006; Welzer – Inglehart 2008) stanovuje míru demokratizace změnou indexů měřících demokracii v čase. Autorka se pro lepší kontrolu této proměnné rozhodla sledovat čtyři na sobě nezávislé indexy měřící demokracii na základě různých indikátorů. Jde o *Bertelsmannův transformační index* (Bertelsmann Stiftung 2018), respektive *Democracy Status, the Economist Intelligence Unit's Democracy Index* (The Economist Intelligence Unit 2018), *Freedom Rating*, který je součástí indexu *Freedom House* (Freedom House 2018), a *Polity IV* (Center for Systemic Peace 2018). V žádném z použitých indexů nedochází v případě Srbska v období 2008–2014 k výraznější změně. Můžeme proto tvrdit, že k demokratizaci Srbska již ve větší míře nedochází a vliv této proměnné na konflikt můžeme považovat také za minimální.

Potenciální rizika

Přestože lze považovat dosažené dohody mezi Srbskem a Kosovem za úspěch EU, má tento proces svá rizika. Ty v první řadě vyvstávají z identifikovaných cest vlivu, kterými se EU rozhodla na konflikt působit. V druhé řadě je také nutné zopakovat, že přestože je kondicionalita jako nástroj europeizace kandidátských států velmi efektivní, má tento nástroj také své nedostatky.

Obě identifikované cesty vlivu, aktivizující i obligatorní, se nacházejí v dimenzi působení EU na elity. Dohody, kterých bylo dosaženo, byly přijaty na úrovni politických elit. Jednání sama byla z velké části netransparentní a veřejnost obou států se s jejich výsledky seznamovala až po jejich dosažení (Beha 2015: 110; Ernst 2014: 124). Tato netransparentnost jednání byla částečně záměrem EU, protože měla státům umožnit interpretovat

často vágní a nejednoznačné znění smluv ve svůj prospěch a usnadnit tím jejich dosažení (Bieber 2015: 316; Visoka – Doyle 2016: 871).

Právě rozdíl mezi akceptováním smluv na úrovni elit a na úrovni společnosti je v současné době hlavním rizikem ohrožujícím reálnou možnost zlepšit vztahy mezi oběma subjekty. Přestože vládní představitelé obou subjektů dohody přijali a pokračují ve vzájemných jednáních, významné části společnosti tyto dohody neakceptují. Evropské unii se sice podařilo napomoci urovnat vztahy na úrovni elit, podstatným faktorem pro jejich reálný úspěch je však přijetí těchto dohod v těch částech společnosti, kterých se bezprostředně týkají.

Nezahrnutí kosovských Srbů do jednání představuje poměrně vysoké riziko neúspěchu naplnění smlouvy. Již po podpisu Bruselské dohody se v Mitrovici na severu Kosova konala demonstrace proti jejímu podpisu (Smolar 2013). Kosovští Srbové navíc navrhovali i konání referenda¹¹ a vyhrožovali bojkotem implementace Bruselské dohody (European Commission 2013a: 6). Problémy se vyskytly i v průběhu voleb do obecních zastupitelstev, které patřily k bodům Bruselské dohody a byly nezbytné pro vznik Sdružení/Asociace srbských municipalit. Průběh voleb byl narušen incidenty a jejich první kolo se muselo opakovat. Volby navíc provázela nízká volební účast srbského obyvatelstva (Barlovač 2013). Problém s přijetím Bruselské dohody se však netýká pouze srbského obyvatelstva severního Kosova. Kosovo po podpisu dohody zažilo jednu z největších politických krizí od vyhlášení nezávislosti, a to především kvůli kontroverznímu Sdružení/Asociaci srbských municipalit (Murati 2016), které bylo některými vnímáno jako potenciální federalizace Kosova po vzoru Bosny a Hercegoviny (například Deda 2013: 1). S implementací nesouhlasí ani podstatná část albánského obyvatelstva. Tuto část společnosti reprezentuje především opoziční strana Vetëvendosje!, která se po předčasných volbách v roce 2017 stala největší politickou silou v parlamentu.

Dalším problémem, který ohrožuje skutečnou funkčnost dohod, je jejich reálná implementace. Jak ukazují pravidelné výzkumy projektu *Big Deal*, který se sledováním implementace smluv zabývá, je jejich uvádění do praxe poměrně nízké. Podle posledního průzkumu z prosince 2015 jsou plně implementovány pouze čtyři ze sedmnácti dohod. Jde o navrácení občanských registrů, užívání celních známek, uskutečnění komunálních voleb v listopadu 2013 a přijetí plánu pro implementaci dohod (Big Deal 2015: 9). V případě ostatních je buď jejich implementace ještě neúplná, anebo jsou plně zablokovány (Ministry for Dialogue 2017). Příkladem může být dohoda upravující ustavení Sdružení/Asociace srbských municipalit, jejíž některé části kosovský Ústavní soud v prosinci 2015 označil za neslučitelné s ústavou (Shahini 2016). Nový návrh, který by měl problematické body odstranit, ale zatím nebyl vypracován (Security Council 2017). Po předčasných volbách v červnu 2017 je zřízení Sdružení/Asociace jedním z programových bodů vlády (RTK LIVE 2017).

V neposlední řadě je nutné si uvědomit, že proces zlepšení vztahů mezi Srbskem a Kosovem a jejich postupná normalizace stále nejsou ukončené. Protože je působení kondicionality svým působením omezeno na období před dovršením členství, bude podmínka normalizace vztahů provázet celý integrační proces Srbska. To dokládá i otevření prvních vyjednávacích kapitol mezi Srbskem a EU v prosinci 2015. Prvními dvěma otevřenými kapitolami se staly finanční kontrola (kapitola 32) a normalizace vztahů s Kosovem (kapitola 35), která bude uzavřena až ke konci vyjednávání o vstupu do EU (B92 2015). To sice poskytuje prostor pro další deeskalaci konfliktu, avšak možná je i opačná varianta – zvláště v případě, že integrační úsilí Srbska ochabne. Navíc jak ukazuje nedávný výzkum Franka Schimmelfenniga a Tanji Börzelové (2017), dosažené změny nemusejí být nezvratné, zvláště v oblasti spadající mimo působení *acquis*.

* * *

Srbsko-kosovský konflikt nadále představuje jeden z nejzávažnějších konfliktů v oblasti západního Balkánu. EU v jeho transformaci do současné podoby sehrála klíčovou

roli především tak, že využila integračního odhodlání Srbska a rozhodla se řešení konfliktu spojit s tímto procesem.

Díky využití analytického nástroje cest vlivu bylo možno detailně sledovat, že na transformaci konfliktu měla EU přímý i nepřímý vliv. Ten se projevil s nástupem nové proevropské vlády, která se po vyhlášení nezávislosti Kosova rozhodla konflikt nezintenzivňovat. Tento nepřímý vliv, identifikovaný podle typologie Dieze, Stettera a Alberta jako aktivizující, byl také důležitým předpokladem pro úspěch vlivu přímého. Bez proevropské orientace Srbska by EU nebyla schopna použít svůj nejsilnější zahraničněpolitický nástroj, a sice politiku rozšiřování.

Přímý vliv na konflikt se projevil v průběhu dialogu mezi Srbskem a Prištinou, který byl iniciován EU. V jeho rámci se EU rozhodla spojit integrační pokrok Srbska s pokrokem v rámci dialogu. K tomu využila tradičního nástroje politiky rozšíření, kondicionality. Za dosahování dohod v rámci dialogu odměňovala Srbsko takzvanými dočasnými odměnami, které představovaly jednotlivé fáze integračního procesu a měnily jeho pozici, tak jak předpokládá obligatorní cesta vlivu. Právě díky těmto odměnám bylo nakonec dosaženo Bruselské dohody.

I tento úspěch má však svá rizika a omezení, která vycházejí především z použitého nástroje kondicionality. Reálnou deeskalaci konfliktu ohrožuje především nepřijetí dosažených smluv dotčenými společnostmi, ale i jejich implementace do praxe. V neposlední řadě je tento pokrok závislý na integračním odhodlání Srbska, bez něž by vliv pomocí integrace nebyl možný. I přes všechna úskalí vliv EU na deeskalaci srbsko-kosovského konfliktu dokládá, že transformativní sílu Evropské unie lze využít k řešení konfliktů. To z politiky rozšiřování činí skutečně nejsilnější zahraničněpolitický nástroj Evropské unie.

¹ Jiné projekty jako například *Correlates of War* (Michiganská univerzita) nebo *Peace Research Institute Oslo* (PRIO) pracují s kvantitativním definičním kritériem války, které předpokládá určitý počet padlých v boji nebo v důsledku války. Tyto projekty jsou však kritizovány pro svou arbitrárnost.

² Paralelní struktury LDK zahrnovaly krom politických institucí vlastní školní a zdravotní systém financovaný z výběru daní od albánské populace v Kosovu a v zahraničí (více o fungování paralelních institucí například Howard 2000: 95–117).

³ Obě strany vstupovaly do jednání s protichůdnými postoji. Kosovo požadovalo naprostou nezávislost. Postoj srbské delegace byl otevřenější. Vylučovala pouze dva extrémní, a to status, kterým mělo Kosovo v letech 1989–1999, a úplnou nezávislost (Weller 2008: 31).

⁴ Účast na těchto dvou misích zároveň dostávala Evropskou unii do zvláštní situace. Na jednu stranu vedla misi EULEX, která byla neutrální ke konečnému statusu Kosova, to znamená, že neuznávala jeho nezávislost. Zároveň však měla EU vedoucí úlohu v misi *International Civilian Office* (ICO), která byla „*status positive*“ (Papadimitriou – Petrov 2012: 758).

⁵ V průběhu let 2008–2011 byly do Haagu vydáni tři vysoce postavení představitelé válečného srbského režimu: Radovan Karadžić, Ratko Mladić a Goran Hadžić.

⁶ Mezinárodní soudní dvůr rozhodl, že vyhlášení nezávislosti nebylo v rozporu s mezinárodním právem. Toto rozhodnutí nelze brát jako rozhodnutí o konečném statusu Kosova (Falk 2011: 50). Proto nenutí Srbsko nezávislost Kosova uznat.

⁷ Takový případ by mezi státy bývalé Jugoslávie nebyl ojedinělý. Podobně se zachovalo Slovinsko vůči Chorvatsku v případě sporného Piranského zálivu.

⁸ Tento přístup se i v mnoha dalších ohledech podobá neofunkcionalistické logice uplatňované na konflikty v rámci EU (Visoka – Doyle 2016).

⁹ Spor se týkal nových celních známek s insigniemi Kosova, kterými kosovská vláda nahradila původní známky UNMIK. Ty však neakceptovala srbská vláda, která zboží opatřené těmito dokumenty odmítala vpustit na své území. Na toto opatření nad hraničními přechody Jarinje a Brnjak, což vedlo k odporu tamního obyvatelstva (Mehmeti 2016: 226; Guzina – Marijan 2014: 6–7).

¹⁰ Kosovo se může účastnit mezinárodních jednání pod označením Kosovo*, které doplňuje poznámka, že „[...] *imto označením nejsou dotčeny postoje v otázce Kosova a [...] je v souladu s Rezolucí 1244/1999 a se stanoviskem Mezinárodního soudního dvora k vyhlášení nezávislosti Kosova*“ (The Office of the Prime Minister 2012).

¹¹ Podobné referendum se konalo již po dosažení dohody o IBM v únoru 2012, v němž obyvatelstvo odmítlo autoritu kosovských institucí. Toto referendum bylo odmítnuto jak Kosovem, tak Srbskem (Barlovač – Aliu 2012). I v tomto případě se projevuje rozkol mezi elitami a společností.

Literatura

- Bassuener, Kurt – Weber, Bodo (2013): Not Yet a Done Deal: Kosovo and the Prishtina-Belgrade Agreement. *DPC Policy Paper*, <https://www.ceas-serbia.org/images/2015-i-pre/DPC_Kosovo_Policy_Paper_November_2013.pdf>.
- Bauer, Michael W. – Knill, Christoph – Pitschel, Diana (2007): Differential Europeanization in Eastern Europe: The Impact of Diverse EU Regulatory Governance Patterns. *Journal of European Integration*, Vol. 29, No. 4, s. 405–423.
- Beha, Adem (2015): Disputes over 15-point agreement on normalization of relations between Kosovo and Serbia. *Nationalities Papers*, Vol. 43, No. 1, s. 102–121.
- Bieber, Florian (2015): The Serbia-Kosovo Agreements: An EU Success Story? *Review of Central and East European Law*, Vol. 40, No. 3–4, s. 285–319.
- Bjelić, Predrag (2015): Trade Between Serbia and Kosovo. In: Marimanova, Natalia (2015): *Regulation of Trade across Contested Borders: The Cases of China/Taiwan, Serbia/Kosovo and Cyprus*. London: International Alert, s. 26–40.
- Börzel, Tanja (1999): Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 39, No. 4, s. 573–596.
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – de Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Coppiters, Bruno – Emerson, Michael – Huisseune, Michel – Kovziridze, Tamara – Noutcheva, Gergana – Tocci, Nathalie – Vahl, Marius (eds. 2004): *Europeanization and Conflict Resolution: Case Studies from the European Periphery*. Gent: Academia Press.
- Deda, Ilir (2009): Kosovo: Internationalized Democracy-Building. *Southeast Europe: Journal of Politics and Society*, Vol. 57, No. 2–3, s. 235–260.
- Deda, Ilir (2013): Kosovo after the Brussels Agreement: From Status Quo to an Internally Ethnically Divided State. *Policy Briefs Kosovo*, <http://www.kas.de/wf/doc/kas_36473-1522-2-30.pdf?131223090403>.
- Demetriou, Olga (2004): The EU and the Cyprus Conflict. The view of Political Actors in Cyprus. *Working Paper Series in EU Border Conflicts Studies*, <<https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government-society/polsis/research/2006/eu-border-conflict/wp01-eu-transformation-of-border-conflicts.pdf>>.
- Diez, Thomas – Stetter, Stephan – Albert, Mathias (2004): The European Union and the Transformation of Border Conflicts. Theorising the Impact of Integration and Association. *Working Papers Series in EU Border Conflicts Studies*, <<https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government-society/polsis/research/2006/eu-border-conflict/wp01-eu-transformation-of-border-conflicts.pdf>>.
- Diez, Thomas – Stetter, Stephan – Albert, Mathias (2006): The European Union and Border Conflicts: The Transformative Power of Integration. *International Organization*, Vol. 60, No. 3, s. 563–593.
- Dimitrova, Antoaneta – Pridham, Geoffrey (2004): International actors and democracy promotion in central and eastern Europe: The integration model and its limits. *Democratization*, Vol. 11, No. 5, s. 91–112.
- Elbasani, Arolda (ed., 2013): *European Integration and Transformation in the Western Balkans: Europeanization or business as usual?* London: Routledge.
- Ernst, Andreas (2014): The April Agreement—A Step towards Normalization between Belgrade and Pristina? *Contemporary Southern Europe*, Vol. 1, No. 1, s. 122–126.
- Falk, Richard (2011): The Kosovo Advisory Opinion: Conflict Resolution and Precedent. *The American Journal of International Law*, Vol. 105, No. 1, s. 50–60.
- Fish, Steven M. (2006): Stronger Legislatures, Stronger Democracies. *Journal of Democracy*, Vol. 17, No. 1, s. 5–20.
- Grabbe, Heather (2001): How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity. *Journal of European Public Policy*, Vol. 8, No. 6, s. 1013–1031.
- Grabbe, Heather (2014): Six Lessons of Enlargement Ten Years On: The EU's Transformative Power in Retrospect and Prospect. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 52, s. 40–56.
- Guzina, Dejan – Marijan, Branka (2014): A Fine Balance: The EU and the Process of Normalizing Kosovo-Serbia Relations. *CIGI Papers*, No. 23, s. 1–13.
- Haugton, Tim (2007): When Does the EU Make a Difference? Conditionality and the Accession Process in Central and Eastern Europe. *Political Studies Review*, Vol. 5, No. 2, 233–246.
- Hayward, Katy (2004): Mediating the European ideal: Cross-border programmes and conflict transformation in Ireland. *Working Paper Series in EU Border Conflicts Studies*, <<https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government-society/polsis/research/2006/eu-border-conflict/wp11-mediating-the-european-ideal.pdf>>.
- Howard, Clark (2000): *Civil Resistance in Kosovo*. London: Pluto Press.
- Judah, Tim (2008): *Kosovo: What Everyone needs to know*. New York: Oxford University Press.

- Kelley, Judith G. (2004): International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions. *International Organization*, Vol. 58, No. 3, s. 425–457.
- Ker-Lindsay, James – Economides, Spyros (2012): Standards before Status before Accession: Kosovo's EU Perspective. *Journal of Balkan and Near East Studies*, Vol. 14, No. 1, s. 77–92.
- Knack, Stephen (2004): Does Foreign Aid Promote Democracy? *International Studies Quarterly*, Vol. 48, No. 1, s. 251–266.
- Konitzer, Andrew (2009): The parliamentary election in Serbia, May 2008. *Electoral Studies*, Vol. 28, s. 141–173.
- Kubicek, Paul (2004): International Norms, the European Union, and democratization. In: Kubicek, Paul (ed. 2004): *The European Union and Democratization*. London: Routledge, s. 1–29.
- Kubo, Keiichi (2010): Why Kosovar Albanians Took up Arms Against the Serbian Regime: The Genesis and Expansion of the UÇK in Kosovo. *Europe-Asia Studies*, Vol. 62, No. 7, s. 1135–1152.
- Ladrech, Robert (2002): Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party Politics*, Vol. 8, No. 4, s. 389–403.
- Lehne, Stefan (2012): Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship. *Policy Outlook*, <http://carnegieendowment.org/files/Kosovo_and_Serbia.pdf>.
- Lehne, Stefan (2013): Serbia-Kosovo Deal Should Boost the EU's Western Balkans Policy. *Carnegie Europe*, 23. 4. 2013, <<http://carnegieeurope.eu/2013/04/23/serbia-kosovo-agreement-should-reenergize-eu-s-western-balkans-policy/g0q8>>.
- Mehmeti, Leandrit I. (2016): Perspectives of the Normalization of Relations between Kosovo and Serbia. In: Mehmeti, Leandrit I. – Radeljić, Branislav (2016): *Kosovo and Serbia: Contested Options and Shared Consequences*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, s. 216–242.
- Obradović-Wochnik – Jelena, Wochnik, Alexander (2012): Europeanising the 'Kosovo Question': Serbia's Policies in the Context of EU Integration. *West European Politics*, Vol. 35, No. 5, s. 1158–1181.
- Papadimitriou, Dimitris – Petrov, Petar (2012): Whose Rule, Whose Law? Contested Statehood, External Leverage and the European Union's Rule of Law Mission in Kosovo. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 50, No. 5, s. 746–763.
- Ramet, Sabrina (2010): Serbia since July 2008: At the Doorstep of the EU. *Southeast Europe: Journal of Politics and Society*, Vol. 58, No. 1, s. 15–40.
- Ramsbotham, Oliver – Woodhouse, Tom – Miall, Hugh (2011): *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Rumelili, Bahar (2004): The Talkers and the Silent Ones: The EU and the Change in Greek-Turkish Relations. *Working Paper Series in EU Border Conflicts Studies*.
- Rupnik, Jacques (2009): The Challenges of EU Enlargement in the Balkans. *ISS Opinion*.
- Sedelmeier, Ulrich (2010a): Enlargement. From Rules for Accession to a Policy Towards Europe. In: Wallace, Helen – Pollack, Mark (eds.): *Policy-making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press, s. 401–429.
- Sedelmeier, Ulrich (2010b): The EU and democratization in Central and Southeast Europe since 1989. In: Ramet, Sabrina (ed.): *Central and Southeast European Politics since 1989*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 519–535.
- Sedelmeier, Ulrich (2011): Europeanisation in new member and candidate states. *Living Reviews in European Governance*, Vol. 6, No. 1, s. 1–52.
- Schimmelfennig, Frank (2009): Europeanization beyond Europe. *Living Reviews in European Governance*, Vol. 4, No. 3, 1–28.
- Schimmelfennig, Frank – Börzel, Tanja (2017): Coming together or drifting apart? The EU's political integration capacity in Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*, Vol. 24, No. 2, 278–296.
- Schimmelfennig, Frank – Sedelmeier, Ulrich (2004): Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*, Vol. 11, No. 4, s. 669–687.
- Schimmelfennig, Frank – Sedelmeier, Ulrich (2005a): The Politics of EU enlargement: Theoretical and Comparative Perspectives. In: Schimmelfennig, Frank – Sedelmeier, Ulrich (eds.): *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical approaches*. Oxford: Routledge, s. 1–29.
- Schimmelfennig, Frank – Sedelmeier, Ulrich (2005b): The Study of EU Enlargement: Theoretical Approaches and Empirical Findings. In: Cini, Michelle – Bourne, Angela K. (eds.): *Advances in European Union Studies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 96–116.
- Spasojević, Dušan (2016): Serbian Political Parties and the Kosovo Question. In: Mehmeti, Leandrit I. – Radeljić, Branislav (2016): *Kosovo and Serbia: Contested Options and Shared Consequences*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, s. 106–129.
- Štěpánek, Václav (2011): *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo: Kosovská otázka ve 20. století*. Brno: Masarykova univerzita.
- Tiersky, Ronald (2010): Introduction: Europe and the Geopolitical Order. In: Tiersky, Ronald – Van Oudenaren, John (eds.): *European Foreign Policies: Does Europe Still Matter?* Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., s. 1–13.
- Vachudova, Milana Anna (2005): *Europe Undivided: Democracy, Leverage & Integration After Communism*. Oxford: Oxford University Press.

- Visoka, Gëzim – Doyle, John (2016): Neo-functional Peace: The European Union Way of Resolving Conflicts. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 54, No. 4, s. 862–877.
- Weller, Marc (2008): Negotiating the final status of Kosovo. *Chaillot Paper* 114, s. 1–100.
- Welzel, Christian – Inglehart, Ronald (2008): The Role of Ordinary People in Democratization. *Journal of Democracy*, Vol. 19, No. 1, s. 126–140.
- Woehrel, Steven (2010): Serbia: Current Issues and U. S. Policy. *Congressional Research Service Report for Congress*, <<https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc503722/>>.

Dokumenty

- Barlovač, Bojana (2013): Low Turnout in Repeat North Kosovo Vote. *BalkanInsight*, 17. 11. 2013, <www.balkaninsight.com/en/article/locals-in-north-kosovo-vote-again>.
- Barlovač, Bojana – Aliu, Fatmir (2012): Northern Serbs Vote „No“ to Kosovo. *BalkanInsight*, 16. 2. 2012, <<http://www.balkaninsight.com/en/article/99-74-kosovo-serbs-say-no-to-pristina>>.
- Bertelsmann Stiftung (2018): *Transformation Index*. <<https://www.bti-project.org/en/home/>>.
- Big Deal (2015): Big Deal: Split Asunder: Civic Oversight of the Kosovo-Serbia Agreement Implementation. *Big Deal*, Report # 3.
- Bowen, Andrew (2011): Serb protesters wound 2 NATO soldiers in northern Kosovo. *Deutsche Welle*, 28. 11. 2011, <<http://www.dw.com/en/serb-protesters-wound-2-nato-soldiers-in-northern-kosovo/a-15561926>>.
- B92 (2015): Serbia opening first chapters in EU membership negotiations. *B92*, 14. 12. 2015, <www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=12&dd=14&nav_id=96353>.
- B92 (2016): Russian ambassador: Kosovo is protectorate, not a real state. *B92*, 3. 8. 2016, <www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2016&mm=08&dd=03&nav_id=98803>.
- B92 (2017): EU on US involvement in Kosovo dialogue: “We work closely” *B92*, 21. 11. 2017, <https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2017&mm=11&dd=21&nav_id=102852>.
- Center for Systemic Peace (2018): *Polity IV*. <<http://www.systemicpeace.org/polityproject.html>>.
- AKUF (2018): AKUF. Die Arbeitsgemeinschaft Kriegsursachenforschung, <www.wiso.uni-hamburg.de/fachbereich-reich-sowi/professuren/jakobeit/forschung/akuf.html>.
- European Commission (2011): Commissions Opinion on Serbia’s application for membership of the European Union. Brussels: European Commission, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/sr_rapport_2011_en.pdf>.
- European Commission (2012): Serbia 2012 Progress Report. Brussels: European Commission, <http://ec.europa.eu/enlargement/countries/strategy-and-progress-report/index_en.htm>.
- European Commission (2013a): Kosovo 2013 Progress Report. Brussels: European Commission, <http://ec.europa.eu/enlargement/countries/strategy-and-progress-report/index_en.htm>.
- European Commission (2013b): Serbia 2013 Progress Report. Brussels: European Commission, <http://ec.europa.eu/enlargement/countries/strategy-and-progress-report/index_en.htm>.
- European Council (2011): European Council Brussels, 9 December 2011 Conclusions. Brussels: European Council, <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-139-2011-REV-1/en/pdf>>.
- Freedom House (2018): *Freedom House Index*. <<https://freedomhouse.org/>>.
- Hanson, Joanna (2015): Five Minutes with Sir Robert Cooper: “The Brussels Agreement between Serbia and Kosovo was based on Conversation, not EU Pressure”. *European Politics and Policy*, 6. 2. 2015, <<http://bit.ly/1zm4mUL>>.
- IICK – The Independent International Commission on Kosovo (2000): *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*. Oxford: Oxford University Press.
- Ministry for Dialogue (2017): Brussels Agreements Pending Implementation. <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/REPORT_-_Brussels_Agreements_Pending_Implementation_060717.pdf>.
- Murati, Artan (2016): The Brussels Dialogue is important, but it needs to change. *Kosovo 2.0*, 24. 10. 2016, <<http://kosovotwopointzero.com/en/the-brussels-dialogue-is-important-but-it-needs-to-change/>>.
- NATO (2013): Monthly Press Conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen. *Nato.int*, 7. 5. 2013, <www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_100206.htm?selectedLocale=en>.
- NATO (2016): NATO’s Role in Kosovo. *Nato.int*, 6. 9. 2016, <www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48818.htm>.
- OSCE (2017): OSCE Mission in Kosovo. *Osce.org*, <www.osce.org/mission-in-kosovo>.
- OSCE Permanent Council (1999): Decision n. 305. OSCE Permanent Council, <www.osce.org/pc/28795?download=true>.
- RTK LIVE (2017): Haradinaj Government adopts program for 2017-2021. *RTK LIVE*, 19. 9. 2017, <<https://www.rtklive.com/en/news-single.php?ID=9375>>.
- Security Council (1999): Resolution 1244 (S/RES/1244). New York: Security Council, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>>.
- Security Council (2017): Security Council Report: February 2017 Monthly Forecast. *Security Council Report.org*, <www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2017-02/kosovo_18.php?print=true>.
- Shahini, Besa (2016): Squaring the Circle in Kosovo. *Prishtina Insight*, 18. 2. 2016, <<http://prishtinainsight.com/squaring-the-circle-in-kosovo/>>.

- Smolar, Piotr (2013): Serbia and Kosovo sign historic agreement. *The Guardian*, 30. 4. 2013, <www.theguardian.com/world/2013/apr/30/serbia-kosovo-historic-agreement-brussels>.
- TASS (2017): Serbia expects Russia to act as a mediator to resolve Kosovo Issue. *TASS*, 20. 12. 2017, <<http://tass.com/world/981995>>.
- The Economist Intelligence Unit (2018): *The Economist Intelligence Unit's Democracy Index*. <<https://info-graphics.economist.com/2017/DemocracyIndex/>>.
- The Office of the Prime Minister (2012): Arrangements Regarding Regional Representation and Cooperation. Pristina: The Office of Prime Minister, 24. 2. 2012, <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/agreement_0210_representation.pdf>.
- The Office of the Prime Minister (2013): First Agreement on principles governing the normalisation of relations. Pristina: The Office of the Prime Minister, 19. 4. 2013, <www.kryeministri-ks.net/repository/docs/First_agreement_of_principles_governing_the_normalization_of_relations_April_19_2013_Brussels_en.pdf>.

Poznámka

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří se na výsledné podobě textu podíleli, především anonymním recenzentům a oběma šéfredaktorům, Vítu Benešovi a Tomáši Dopitovi, za jejich komentáře a připomínky.

*Text článku vychází z autorčiny magisterské práce s názvem *Srbsko-kosovský konflikt a Evropská unie: Transformativní síla Evropské unie*.*

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2017_029 „Evropeizace vybraných společných politik EU a regionálních témat v Evropě“.